

Stages of Moral Development of Physical Therapy Students, University of Phayao¹

Arunee Promsri²

Received: June 3, 2015 Accepted: July 9, 2015

Abstract

The three objectives of this study were; 1) to survey the opinion about ethics-advanced, ethics-proactive and ethics-excellence; 2) to assess a moral development; and 3) to study a correlation among personal data, level of ethics and the stage of moral development of 138 physiotherapy students of University of Phayao studied in the academic year 2014. A question of moral problem developed by Lawrence Kohlberg was used to assess the stage of moral development represented as the stage one to six, while the students' level of ethics was analyzed and defined to five levels including least, low, moderate, very, and most. The results of this study showed that the average marks of all ethics items of the students were at moderate to the most level, and had no statistical significantly different among each year classes. For assessing the stage of moral development, 65.22 percent of students had the stage of moral development in level 4 or the level of behaving the rules of society. For correlation analysis, there were statistical significantly positive correlation among ethics-advanced, ethics-proactive and ethics-excellence. On the other hand, there was significantly negative correlation between age and ethics-proactive. However, there has been no correlation between a stage of moral development and any parameters. In conclusion, these findings were beneficial for administrating, planning and teaching physical therapy students having knowledge with a moral.

Key words: Moral development, Moral, Ethic, Physical therapy student

---

¹ *Research project was supported by the School of Allied Health Sciences, University of Phayao.*

² *Lecturer of Department of Physical Therapy, School of Allied Health Sciences, University of Phayao, 19 Moo 2 Maeka, Muang Phayao, Phayao, 56000, e-mail: arunee.pr@up.ac.th*

ระดับพัฒนาการทางจริยธรรมของนิสิตกายภาพบำบัด มหาวิทยาลัยพะเยา¹

อรุณีย์ พรหมศรี²

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม-ก้าวหน้า คุณธรรมจริยธรรม-เชิงรุก และคุณธรรมจริยธรรม-เป็นเลิศ และเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลส่วนบุคคลระดับคุณธรรมจริยธรรม และขั้นพัฒนาการจริยธรรมของนิสิตกายภาพบำบัด มหาวิทยาลัยพะเยา จำนวน 138 คน ที่ศึกษาในปีการศึกษา 2557 โดยใช้คำถามปัญหาทางจริยธรรมที่พัฒนาโดย ลอเรนซ์ โคลเบิร์ต ในการประเมินขั้นพัฒนาการจริยธรรมที่แสดงเป็นขั้นที่ 1-6 และระดับคุณธรรมจริยธรรมของนิสิตทุกวิเคราะห์ และแสดงเป็นห้าระดับ ได้แก่ น้อยที่สุด น้อย ปานกลาง มาก และมากที่สุด ผลการศึกษา พบว่า ค่าเฉลี่ยทุกหัวข้อคุณธรรมจริยธรรมของนิสิตอยู่ในระดับปานกลางถึงระดับมากที่สุดและไม่พบความแตกต่างกันระหว่างแต่ละชั้นปี สำหรับการประเมินขั้นพัฒนาการจริยธรรม นิสิตร้อยละ 65.22 มีขั้นพัฒนาการจริยธรรมในขั้นที่ 4 หรือขั้นการปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม สำหรับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ พบว่ามีความสัมพันธ์ในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญระหว่างคุณธรรมจริยธรรม-ก้าวหน้า คุณธรรมจริยธรรม-เชิงรุก และคุณธรรมจริยธรรม-เป็นเลิศ ในทางกลับกันพบความสัมพันธ์เชิงลบอย่างมีนัยสำคัญระหว่างอายุและคุณธรรมจริยธรรม-เชิงรุก อย่างไรก็ตามไม่พบความสัมพันธ์ระหว่างขั้นพัฒนาการจริยธรรมและตัวแปรอื่นโดยสรุป ผลการศึกษานี้เป็นประโยชน์ต่อการวางแผนหรือเป็นแนวทางในการสอนนิสิตกายภาพบำบัดให้เป็นผู้มีความรู้และคุณธรรมต่อไป

คำสำคัญ: พัฒนาการทางจริยธรรม คุณธรรม จริยธรรม นิสิตกายภาพบำบัด

¹ งานวิจัยได้รับการสนับสนุนจากคณะสหเวชศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

² อาจารย์ประจำสาขาวิชากายภาพบำบัด คณะสหเวชศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา 19 หมู่ 2 ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา 56000 e-mail: arunee.pr@up.ac.th

บทนำ

การพัฒนาบัณฑิตนักศึกษาก็เพื่อให้เป็นบัณฑิตที่พึงประสงค์เป็นเรื่องจำเป็นที่ต้องส่งเสริมทั้งด้านวิชาการ เจตคติต่อวิชาชีพ ควบคู่กับการมีคุณธรรมจริยธรรม ตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2552 ที่กำหนดมาตรฐานผลการเรียนรู้ไว้อย่างน้อย 5 ด้าน หนึ่งในนั้น คือ ด้านคุณธรรม จริยธรรม (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2552) ซึ่งคำว่า ‘**คุณธรรม**’ และ ‘**จริยธรรม**’ ตามพจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หมายถึง สภาพคุณงามความดี และธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) ตามลำดับ และเมื่อนำคำว่า “**คุณธรรมจริยธรรม**” มารวมกันจึงหมายถึงคุณลักษณะที่เกี่ยวกับการประพฤติ ปฏิบัติ รวมถึงการคิดชอบในทางที่ถูกต้องดีงาม ก่อเกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม อีกทั้งยังต้องสามารถควบคุมตนเองในการประพฤติปฏิบัติและการปรับตัวเพื่อความสงบสุขในการอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุขในสังคม (สถาพร จำรัสเลิศลักษณ์, 2555) และจากมาตรฐานผลการเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม ตามมาตรฐานผลการเรียนรู้ที่คาดหวังของคุณวุฒิระดับปริญญาตรีที่ให้กรอบว่าบัณฑิตในระดับปริญญาตรีต้องมีความสามารถในการจัดการปัญหาทางคุณธรรม จริยธรรม และวิชาชีพโดยใช้ดุลยพินิจทางค่านิยม ความรู้สึกของผู้อื่น ค่านิยมพื้นฐาน และจรรยาบรรณวิชาชีพ นอกจากนี้ยังต้องแสดงออกถึงพฤติกรรมทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม เช่น การมีวินัย

ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์สุจริต การเสียสละ การเป็นแบบอย่างที่ดี การเข้าใจผู้อื่นและเข้าใจโลก เป็นต้น (ราชกิจจานุเบกษา, 2552) ซึ่งพิเชษฐ รุ่งลาวัลย์ ได้ศึกษาคุณธรรมจริยธรรมที่จำเป็นในหลักสูตรระดับอุดมศึกษาและได้จำแนกระดับขั้นของคุณธรรมตั้งแต่ระดับ **คุณธรรมจริยธรรม-พื้นฐาน (Ethics-basic)** ที่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลนั้นๆ และระดับคุณธรรมขั้นสูงที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น สังคม ส่วนรวม หรือระดับชาติ โดยเป็นระดับคุณธรรมขั้นสูงขึ้นไป ได้แก่ **คุณธรรมจริยธรรม-ก้าวหน้า (Ethics-advanced)** ที่เกี่ยวข้องกับการเป็นแบบอย่างที่ดี การเข้าใจผู้อื่นและเข้าใจโลก ความสามารถคิดวิเคราะห์แยกแยะถูกผิดได้ การผดุงไว้ซึ่งความเป็นธรรมและถูกต้อง การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การประพฤติตนอย่างเอาใจเขา มาใส่ใจเรา สนใจในทุกข์ สุขของคนอื่น รวมถึงความสามารถดำเนินชีวิตร่วมกับปัญหาและอุปสรรคด้วยความเข้าใจและรู้จักหาทาง แก้ไขปัญหาเหล่านั้น และความสามารถปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และระดับคุณธรรมจริยธรรมที่สูงกว่าระดับคุณธรรมจริยธรรม-ก้าวหน้า ได้แก่ **คุณธรรมจริยธรรม-เชิงรุก (Ethics-proactive)** ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและชี้นำสังคมให้ตระหนักถึงคุณธรรมจริยธรรม การมีจิตใจเข้มแข็ง การมีส่วนร่วมในการชี้นำความถูกต้องให้กับสังคม การมีความสามารถในการสื่อความคิดที่ดีงามสู่สังคมนิสิตมีความหนักแน่นเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรค และการรู้จักชื่นชมในความสำเร็จของผู้อื่น ความสามารถช่วยเหลือตนเองได้และการเป็นที่พึ่งของผู้อื่น การไม่

เพิกเฉยในยามที่สังคมกำลังสับสน และดำเนินไปในทางที่ผิด ความสามารถมองเห็นปัญหาของสังคมและการหาทางออกให้กับสังคมได้ ความสามารถนำเหตุผลทางจริยธรรมมาสื่อความหมายให้ผู้คนในสังคมเข้าใจและคล้อยตาม รวมถึงความสามารถพูดจาในมน้ำวจิตใจให้คนในสังคมตระหนักถึงคุณค่าทางจริยธรรม และคุณธรรมจริยธรรมระดับสูงสุด ได้แก่ **คุณธรรมจริยธรรม-เป็นเลิศ (Ethics-excellent)** เช่น การอุทิศตนเพื่อส่วนรวม ความเสียสละตนเอง เพื่อท้องถิ่นและสังคม การมีความกล้าหาญทางจริยธรรม การอุทิศตนเพื่อการช่วยเหลือและพัฒนาสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทน การอุทิศความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขของคนอื่น รวมถึงการอุทิศตนเพื่อการดำรงไว้ซึ่งคุณงามความดีในสังคม ซึ่งอาจต้องแลกมาด้วยเกียรติยศ ชื่อเสียงและ/หรือชีวิต เป็นต้น

จากแนวคิดทางจริยธรรมของนักจิตวิทยา เช่น ลอเรนซ์ โคลเบิร์ก (Lawrence Kohlberg) นักจิตวิทยาผู้สร้างทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม (Moral development) ได้ให้คำจำกัดความของจริยธรรมว่าเป็นความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความถูกผิด เกิดขึ้นจากขบวนการทางความคิดอย่างมีเหตุผล และต้องอาศัยวุฒิภาวะทางปัญญา ซึ่งโคลเบิร์กได้เสนอว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของแต่ละช่วงวัยมีความแตกต่างกัน โดยพัฒนาการทางจริยธรรมเกิดควบคู่กับพัฒนาการทางเซาว์ปัญญา และเป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ของตัวบุคคลและผู้อื่นทั้งบิดามารดา ครูอาจารย์ และเพื่อนร่วมวัย โดยโคลเบิร์กได้ศึกษาวิจัยพัฒนาการทางจริยธรรมโดยสร้าง

สถานการณ์สมมติ ปัญหาทางจริยธรรมที่ผู้ตอบยากที่จะตัดสินใจได้ว่า “ถูก” “ผิด” “ควรทำ” หรือ “ไม่ควรทำ” อย่างเด็ดขาดเพราะขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายอย่าง ซึ่งการตอบจะขึ้นกับวัยของผู้ตอบ ทั้งยังเกี่ยวกับความเห็นใจในบทบาทของผู้แสดงพฤติกรรมในเรื่องค่านิยม ความสำนึกในหน้าที่ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ความยุติธรรมหรือหลักการที่ตนยึดถือ นอกจากนี้ โคลเบิร์ก ยังเชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมเป็นผลจากการพัฒนาการของโครงสร้างทางความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับจริยธรรม (สจวร์ต ใคว์ตระกูล, 2556; Kohlberg & Hersh, 1977) สำหรับขั้นพัฒนาการจริยธรรมของโคลเบิร์ก คำถามสภาพการณ์สมมติปัญหาทางจริยธรรมของโคลเบิร์ก เรื่อง The heinz dilemma ซึ่งคำตอบของเรื่องนี้ถูกนำมาจัดระดับทางจริยธรรมขั้นระดับพัฒนาการ 6 ขั้น ได้แก่ ขั้นที่ 1 การเชื่อฟังและการถูกลงโทษ ขั้นที่ 2 กฎเกณฑ์เป็นเครื่องมือเพื่อประโยชน์ของตน ขั้นที่ 3 ความคาดหวังและการยอมรับในสังคมสำหรับ “เด็กดี” ขั้นที่ 4 กฎและระเบียบ ขั้นที่ 5 สัญญาสังคมหรือหลักการทำตามคำมั่นสัญญา และ ขั้นที่ 6 หลักการคุณธรรมสากล

วิชาชีปกายภาพบำบัด เป็นวิชาชีพที่มีการปฏิบัติโดยตรงต่อมนุษย์ทุกวัยทั้งผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจากภาวะโรค การบาดเจ็บ ภาวะเสื่อม และคนปกติด้วยการตรวจประเมิน วินิจฉัย บำบัดรักษา ฟื้นฟูสภาพ ป้องกัน และส่งเสริมสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจด้วยวิธีการทางกายภาพบำบัด โดยเน้นให้ผู้เรียนมีทักษะการคิด วิเคราะห์ มีจรรยาบรรณวิชาชีพ และสามารถ

ปฏิบัติงานได้ตามมาตรฐานวิชาชีพพร้อมกับบุคลากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วยคุณธรรมและจริยธรรมโดยคำนึงถึงคุณค่าของชีวิตมนุษย์และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและสังคม ซึ่งคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ประการหนึ่งตามมาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรีสาขาวิชากายภาพบำบัด พ.ศ. 2556 กำหนดให้นักกายภาพบำบัดต้องเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมและจรรยาบรรณในการประกอบวิชาชีพกายภาพบำบัด (สภากายภาพบำบัด, 2547; 2551; 2556)

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่าคุณธรรมจริยธรรมเป็นคุณสมบัติหนึ่งที่ต้องมีในแต่ละบุคคลและเป็นปัจจัยสำคัญของการประกอบวิชาชีพทางกายภาพบำบัด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาคุณธรรมจริยธรรมในระดับก้าวหน้า เชิงรุก และเป็นเลิศ และระดับขั้นพัฒนาการจริยธรรมของนิสิตกายภาพบำบัด คณะสหเวชศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา เพื่อนำข้อมูลที่ได้เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการเรียนการสอนตามมาตรฐานผลการเรียนรู้และส่งเสริมการผลิตบัณฑิตกายภาพบำบัดให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถควบคู่กับการมีคุณธรรมจริยธรรม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นด้านคุณธรรมจริยธรรม-ก้าวหน้า (Ethics-advanced) คุณธรรมจริยธรรม-เชิงรุก (Ethics-proactive) และคุณธรรมจริยธรรม-เป็นเลิศ (Ethics-excellent) ของนิสิตกายภาพบำบัด มหาวิทยาลัยพะเยา
2. เพื่อศึกษาระดับพัฒนาการทางจริยธรรมของนิสิตกายภาพบำบัด มหาวิทยาลัยพะเยา

3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั่วไป (เพศ อายุ เกรดเฉลี่ย) ระดับความคิดเห็นด้านคุณธรรมจริยธรรม (ก้าวหน้า เชิงรุก และเป็นเลิศ) และขั้นพัฒนาการจริยธรรมของนิสิตกายภาพบำบัด มหาวิทยาลัยพะเยา

วิธีดำเนินการวิจัย

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษานี้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยพะเยา โดยศึกษาในนิสิตกายภาพบำบัด ชั้นปีที่ 2-4 คณะสหเวชศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ในปีการศึกษา 2557 โดยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive methods) จำนวน 138 คน โดยผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์และประโยชน์การวิจัยให้กลุ่มตัวอย่างรับทราบ และดำเนินการเก็บข้อมูลในกลุ่มตัวอย่างที่ยินยอมเข้าร่วมการศึกษา โดยข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามถูกเก็บเป็นความลับ และรายงานผลการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นภาพรวม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยนี้ประกอบด้วย

- 1) แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของอาสาสมัคร
- 2) คำถามสภาพการณ์สมมติปัญหาทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก เรื่อง The Heinz dilemma (สุรางค์ ไคว้ตระกูล, 2556) และ 3) แบบสอบถามความคิดเห็นหรือพฤติกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรม-ก้าวหน้า (Ethics-advanced) คุณธรรมจริยธรรม-เชิงรุก (Ethics-proactive) และคุณธรรมจริยธรรม-เป็นเลิศ (Ethics-excellent) ลักษณะของแบบสอบถาม เป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 5 ระดับ (มากที่สุด

มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด) (พิเชษฐ รุ่งลาวัลย์, 2550) ซึ่งแบบสอบถามได้ผ่านการ ตรวจสอบคุณภาพด้านความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content validity) จากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of item-objective consistency: IOC) อยู่ระหว่าง 0.6-1.0 และมีค่าความเชื่อมั่น (Reliability) เท่ากับ 0.93

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลของการศึกษานี้ใช้โปรแกรมสำเร็จรูป ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 โดยทำการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. เปรียบเทียบข้อมูลทั่วไปและระดับความคิดเห็นด้านคุณธรรมจริยธรรมระหว่างนิสิตทุกชั้นปี โดยใช้สถิติ One-way ANOVA

2. วิเคราะห์ระดับพัฒนาการทางจริยธรรมของนิสิตกายภาพบำบัด โดยใช้สถิติพรรณนาหาค่าความถี่ และร้อยละ

3. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั่วไป (เพศ อายุ เกรดเฉลี่ย) ระดับความคิดเห็นด้านคุณธรรมจริยธรรม (ก้าวหน้า เชิงรุก และเป็นเลิศ) และระดับขั้นพัฒนาการจริยธรรมของนิสิตกายภาพบำบัด มหาวิทยาลัยพะเยา โดยใช้ Spearman's rank correlation coefficient

ผลการศึกษา

นิสิตกายภาพบำบัดที่เข้าร่วมการศึกษานี้ทั้งหมดจำนวน 138 คน และมีอายุระหว่าง 18-22 ปี โดยข้อมูลทั่วไปของนิสิตแสดงในตาราง 1 และนิสิตส่วนใหญ่ (ร้อยละ 65.22) มีระดับขั้นพัฒนาการจริยธรรมอยู่ที่ 4 หรือขั้นกฎและระเบียบ รองลงมาคือระดับขั้นที่ 6 หลักการคุณธรรมสากล (ร้อยละ 18.12) และระดับขั้นที่ 5 สัญญาสังคมหรือหลักการทำตามคำมั่นสัญญา (ร้อยละ 10.14) ตามลำดับ โดยรายละเอียดแสดงในตาราง 2 และการจำแนกตามชั้นปีแสดงในภาพประกอบ 1 นอกจากนี้ ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ พบว่า คะแนนคุณธรรมจริยธรรม-ก้าวหน้า มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับคุณธรรมจริยธรรม-เชิงรุก และคุณธรรมจริยธรรม-ก้าวหน้า อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.01$) ในขณะที่อายุมีความสัมพันธ์เชิงลบกับคุณธรรมจริยธรรม-เชิงรุก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$)

ตาราง 1 แสดงการเปรียบเทียบข้อมูลทั่วไปและระดับความคิดเห็นด้านคุณธรรมจริยธรรมของนิสิต
กายภาพบำบัด ชั้นปีที่ 2-4

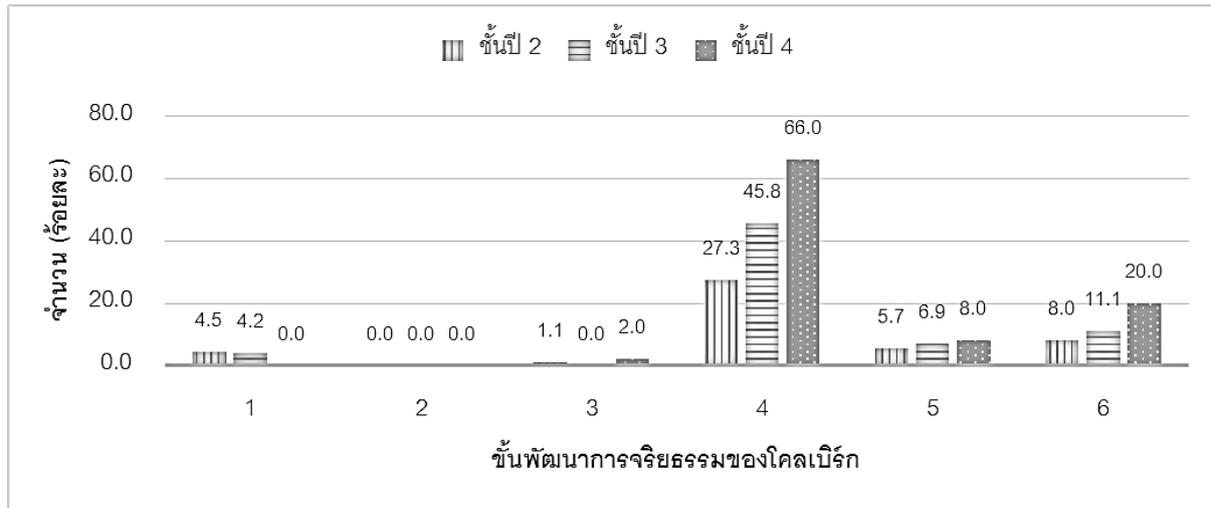
ข้อมูลทั่วไป	ชั้นปี 2	ชั้นปี 3	ชั้นปี 4	p-value
จำนวนนิสิต (คน)	41	49	48	-
- หญิง (คน (ร้อยละ))	32 (80.00)	32 (65.31)	41 (85.42)	-
- ชาย (คน (ร้อยละ))	8 (20.00)	17 (34.69)	7 (14.58)	-
อายุ (ปี)	18.7 (0.74)	19.6 (0.88)	20.5 (0.54)	0.000***
เกรดเฉลี่ย	3.39 (0.36)	3.19 (0.51)	2.89 (0.43)	0.000***
ระดับความคิดเห็นด้านคุณธรรมจริยธรรม				
- ก้าวหน้า (Ethics-Advanced)	4.12 (0.47)	4.24 (0.53)	4.03 (0.49)	0.125
- เจริญ (Ethics-Proactive)	3.88 (0.51)	3.94 (0.47)	3.72 (0.44)	0.073
- เป็นเลิศ (Ethics-Excellent)	3.85 (0.73)	3.93 (0.62)	3.61 (0.58)	0.051

หมายเหตุ: ค่าเฉลี่ย (ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน), *** นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

ตาราง 2 แสดงความถี่ของนิสิตกายภาพบำบัด ชั้นปีที่ 2-4 จำแนกตามระดับขั้นพัฒนาการจริยธรรมของ
โคลเบอร์ก (n = 138)

ขั้นพัฒนาการจริยธรรมของโคลเบอร์ก	จำนวน	ร้อยละ
ระดับที่ 1 ระดับก่อนมีจริยธรรมของตนเอง (Pre-Conventional level)		
- ขั้นที่ 1 การเชื่อฟังและการถูกลงโทษ (Obedience and punishment orientation)	7	5.07
- ขั้นที่ 2 กฎเกณฑ์เป็นเครื่องมือเพื่อประโยชน์ของตน (Self-interest orientation)	0	0.00
ระดับที่ 2 ระดับจริยธรรมตามกฎเกณฑ์ (Conventional level)		
- ขั้นที่ 3 ความคาดหวังและการยอมรับในสังคมสำหรับ "เด็กดี" (Interpersonal accord and conformity)	2	1.45
- ขั้นที่ 4 กฎและระเบียบ (Authority and social-order maintaining orientation)	90	65.22
ระดับที่ 3 ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (Post-conventional level)		
- ขั้นที่ 5 สัญญาสังคม หรือหลักการทำตามคำมั่นสัญญา (Social contract orientation)	14	10.14
- ขั้นที่ 6 หลักการคุณธรรมสากล (Universal ethical principles)	25	18.12

ภาพประกอบ 1 แสดงความถี่ของขั้นพัฒนาการจริยธรรมของนิสิตกายภาพบำบัดจำแนกตามชั้นปีที่ 2-4

หมายเหตุ: 1 = ขั้นที่ 1 การเชื่อฟังและการถูกลงโทษ, 2 = ขั้นที่ 2 กฎเกณฑ์เป็นเครื่องมือเพื่อประโยชน์ของตน, 3 = ขั้นที่ 3 ความคาดหวังและการยอมรับในสังคมสำหรับ "เด็กดี", 4 = ขั้นที่ 4 กฎและระเบียบ, 5 = ขั้นที่ 5 สัญญาสังคม หรือ หลักการทำตามคำมั่นสัญญา, และ 6 = ขั้นที่ 6 หลักการคุณธรรมสากล

ตาราง 3 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั่วไป (เพศ อายุ เกรดเฉลี่ย) ระดับความคิดเห็นด้านคุณธรรม จริยธรรม (ก้าวหน้า เชิงรุก และเป็นเลิศ) และขั้นพัฒนาการจริยธรรมของนิสิตกายภาพบำบัด มหาวิทยาลัยพะเยา (n = 138)

	เพศ	อายุ	เกรดเฉลี่ย	คุณธรรม จริยธรรม ก้าวหน้า	คุณธรรม จริยธรรม เชิงรุก	คุณธรรม จริยธรรม เป็นเลิศ	ขั้นพัฒนาการ จริยธรรม
เพศ	1						
อายุ	.003	1					
เกรดเฉลี่ย	-.026	-.352**	1				
คุณธรรมจริยธรรม ก้าวหน้า	.090	-.104	.094	1			
คุณธรรมจริยธรรมเชิงรุก	.149	-.209*	.020	.687**	1		
คุณธรรมจริยธรรม เป็นเลิศ	.078	-.120	.085	.422**	.517**	1	
ขั้นพัฒนาการจริยธรรม	.142	-.034	.026	-.126	-.065	-.092	1

หมายเหตุ: * = มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

อภิปรายผลการศึกษา

การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นด้านคุณธรรมจริยธรรมในด้านก้าวหน้า เชิงรุก และเป็นเลิศของนิสิตกายภาพบำบัดทุกชั้นปีไม่มีความแตกต่างกัน โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลางถึงมาก (คะแนน 3-4) ซึ่งแสดงให้เห็นว่านิสิตกายภาพบำบัดทุกชั้นปีมีความคิดเห็นและเชื่อว่าตนเองมีคุณธรรมจริยธรรมในด้านก้าวหน้า เชิงรุก และเป็นเลิศอยู่ในระดับที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับการที่ผ่านมาของผู้วิจัยในนิสิตกลุ่มนี้เมื่อปีการศึกษา 2556 ที่ศึกษาคุณธรรมและจริยธรรมในนิสิตกายภาพบำบัดมีระดับความคิดเห็นด้านคุณธรรมจริยธรรมพื้นฐานอยู่ในระดับปานกลางถึงมากเช่นกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่านิสิตกายภาพบำบัดทุกชั้นปีมีความคิดเห็นและเชื่อว่าตนเองมีคุณธรรมและจริยธรรมอยู่ในระดับที่ดี ซึ่งอาจเนื่องมาจากนิสิตกายภาพบำบัดแต่ละคนได้รับการปลูกฝังเรื่องคุณธรรมจริยธรรมพื้นฐานตั้งแต่วัยเด็กทั้งจากครอบครัว โรงเรียน วัด สังคม และสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ตามพื้นฐานของสังคมและวัฒนธรรมของไทย และจำนวนนิสิตกายภาพบำบัดส่วนใหญ่ที่เป็นเพศหญิงอาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้คะแนนในการประเมินตนเองด้านคุณธรรมจริยธรรมอยู่ในระดับที่ดีเนื่องจากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่านักศึกษาเพศหญิงมีคุณธรรมจริยธรรมมากกว่าเพศชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยพบว่านักศึกษาเพศหญิงเป็นผู้ที่มีความปรารถนาให้ผู้อื่นมีสุข รู้จักแบ่งปันช่วยเหลือและตอบแทนคุณ รวมถึงมีความซื่อตรงต่อหน้าที่และความถูกต้อง และยังมีพฤติกรรมการใช้สิ่งของและทรัพย์สินอย่างประหยัดและ

คุ้มค่า จากพฤติกรรมดังกล่าวเป็นไปได้ว่าเพศหญิงเป็นเพศที่มีความอ่อนไหว มีความรักความเมตตา และสงสารผู้อื่น (ชัยณรงค์ ศรีสุข, 2545; สถาพร จำรัสเลิศลักษณ์, 2555) และจากผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ พบว่า คะแนนคุณธรรมจริยธรรม-ก้าวหน้ามีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลาง (0.50-0.70) กับคุณธรรมจริยธรรม-เชิงรุก และคุณธรรมจริยธรรม-ก้าวหน้าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.01$) ในขณะที่ตัวแปรด้านอายุมีความสัมพันธ์เชิงลบในระดับต่ำมาก (0.00-0.30) กับคุณธรรมจริยธรรม-เชิงรุก (Ethics-proactive) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของผู้วิจัยที่ผ่านมาในนิสิตกายภาพบำบัดกลุ่มนี้จากการวิเคราะห์การถดถอยเชิงซ้อน ผลการศึกษาพบว่ามีเพียงตัวแปรอายุที่พบความสัมพันธ์เชิงลบกับระดับความคิดเห็นด้านคุณธรรมจริยธรรมพื้นฐานของนิสิตกายภาพบำบัด จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่านิสิตกายภาพบำบัดที่มีอายุมากขึ้นตามชั้นปีประเมินระดับคุณธรรมจริยธรรมของตนเองลดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่านิสิตกายภาพบำบัดในชั้นปีที่สูงขึ้นมีแนวโน้มที่จะตระหนักว่าตนเองยังค้ำึงถึงบุคคลอื่นหรือสังคมน้อยลงเมื่อเปรียบเทียบกับนิสิตกายภาพบำบัดในชั้นปีน้อยๆ อย่างไรก็ตาม คะแนนคุณธรรมจริยธรรม-เชิงรุกของนิสิตกายภาพบำบัดทุกชั้นปีถือว่าไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติและยังมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลางถึงมาก

เมื่อพิจารณาขั้นพัฒนาการจริยธรรมของโคลเบอร์ก จากการตอบคำถามสภาพการณ์สมมติ

ปัญหาทางจริยธรรมของโคลเบิร์ต เรื่อง The heinz dilemma ของนิสิตกายภาพบำบัดส่วนใหญ่ร้อยละ 65.22 ตรงกับระดับที่ 2 หรือระดับจริยธรรมตามกฎเกณฑ์ (Conventional level) ซึ่งหมายถึงการตัดสินปัญหาจริยธรรมในระดับนี้จะขึ้นกับความคาดหวังของครอบครัว การเห็นด้วยของผู้อื่น ค่านิยม กฎเกณฑ์ของสังคมและกฎหมายของบ้านเมือง (อัชรา เิบสุขสิริ, 2557) และตรงกับขั้นย่อยในขั้นที่ 4 หรือขั้นกฎและระเบียบ (Law and order orientation) ซึ่งนิสิตกายภาพบำบัดได้ตอบว่า “แม้ว่าสามีจะขโมยยา มาช่วยชีวิตภรรยา ก็ไม่ได้หมายความว่าสิ่งที่เขาควรจะต้องทำ และกฎหมายก็ยังคงเป็นกฎหมาย” โดยในขั้นนี้บุคคลจะคิดว่าการปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนดไว้คือการทำความดี ซึ่งถือว่าเป็นช่วงพัฒนาการของบุคคลในช่วงวัย 13-16 ปี (อัชรา เิบสุขสิริ, 2557) นอกจากนี้ โคลเบิร์ตได้อธิบายขั้นพัฒนาการจริยธรรมในขั้นที่ 4 หรือขั้นกฎและระเบียบนี้ว่า เหตุผลทางจริยธรรมในขั้นนี้ถือว่าสังคมจะอยู่ด้วยความมีระเบียบเรียบร้อยต้องมีกฎหมายและข้อบังคับ คนดีหรือคนที่มีพฤติกรรมถูกต้องคือคนที่ปฏิบัติตามระเบียบบังคับหรือกฎหมาย ทุกคนควรเคารพกฎหมาย เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยและ ความเป็นระเบียบของสังคม (สุรงค์ คุ้มตระกูล, 2556) และจากคำตอบของนิสิตกายภาพบำบัดส่วนใหญ่ที่มีระดับความคิดเห็นที่แสดงว่าตนเองสามารถคิดวิเคราะห์ แยกแยะถูกผิดได้ ซึ่งสอดคล้องกับระดับความคิดเห็นด้านคุณธรรมจริยธรรม-ก้าวหน้า (Ethics-advanced) ของนิสิตกายภาพบำบัดถึงแม้จะไม่พบ

ความสัมพันธ์ทางสถิติ ซึ่งผลคะแนนการประเมินตนเองของนิสิตกายภาพบำบัดในหัวข้อย่อยในเรื่องนิสิตสามารถคิดวิเคราะห์แยกแยะถูกผิดได้มีระดับคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก (4 คะแนน) นอกจากนี้ นิสิตกายภาพบำบัดร้อยละ 18.12 มีระดับที่ 3 หรือระดับเหนือกฎเกณฑ์ ซึ่งเป็นจริยธรรมที่เกิดจากวิจรรณญาณ (Post-conventional moral reasoning) โดยจริยธรรมในระดับนี้จะขึ้นอยู่กับสิ่งที่คนส่วนใหญ่ยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม หรือเป็นความดีงามที่เป็นสากล (อัชรา เิบสุขสิริ, 2557) โดยนิสิตได้ตอบคำถามสถานการณ์ปัญหาทางจริยธรรมตรงกับพัฒนาการจริยธรรมในขั้นที่ 6 หรือขั้นหลักการคุณธรรมสากล (The universal-ethical principle orientation) ซึ่งบุคคลที่มีขั้นพัฒนาการจริยธรรมในขั้นนี้ จะมีความรู้สึกเกลียดกลัวความชั่วจะไม่ยอมทำสิ่งที่ผิดเป็นอันขาด ซึ่งอาจเกิดขึ้นเพียงบางคนเท่านั้น ซึ่งความดีงามในขั้นนี้เป็นพฤติกรรมที่บุคคลปฏิบัติจากจิตสำนึกที่ดีงามของตนเองโดยที่ไม่ต้องการผลตอบแทนใดๆ และพฤติกรรมนั้นเป็นพฤติกรรมที่คนทั่วโลกยอมรับว่าเป็นความถูกต้องดีงาม (อัชรา เิบสุขสิริ, 2557) โดยนิสิตกลุ่มนี้เห็นว่า “การขโมยเป็นสิ่งที่ถูกในกรณีนี้ เพราะขโมยเพื่อช่วยรักษาชีวิตมนุษย์ และชีวิตมนุษย์มีค่ามากกว่าทรัพย์สินและสิ่งอื่นใด” ซึ่งโคลเบิร์ตได้อธิบายระดับขั้นนี้ว่าเป็นหลักการมาตรฐานจริยธรรมสากล เป็นหลักการเพื่อมนุษยธรรม ในขั้นนี้สิ่งที่ ‘ถูก’ และ ‘ผิด’ เป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับมโนธรรมที่แต่ละคนยึดถือ บุคคลจะแสดงพฤติกรรมตามหลักการคุณธรรมสากล โดยคำนึงถึงความถูกต้อง ยอมรับในคุณค่าของ

ความเป็นมนุษย์ คำนึงถึงสิทธิมนุษยชน มีคุณธรรมประจำใจ ละอาย เกรงกลัวต่อบาป มีความยืดหยุ่นและยืดหลักจริยธรรมของตน อย่างมีสติ (สุรางค์ ไคว์ตระกูล, 2556) อย่างไรก็ตาม โคลเบอร์ก พบว่า การพัฒนาทางจริยธรรมของเด็กส่วนมากจะไม่ถึงขั้นสูงสุดในอายุ 10 ปี แต่จะมีการพัฒนาขึ้นอีกหลายขั้นจากอายุ 11-25 ปี การใช้เหตุผลเพื่อการตัดสินใจที่จะเลือกกระทำ อย่างใดอย่างหนึ่งจะแสดงให้เห็นถึงความเจริญของจิตใจของบุคคล การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม และไม่ได้ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของสังคมใดสังคมหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นการใช้เหตุผลที่ลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจยิ่งขึ้นตามลำดับของวุฒิภาวะทางปัญญา (สุรางค์ ไคว์ตระกูล, 2556; Kohlberg & Hersh, 1977) และจากผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์พบว่า ขั้นพัฒนาการจริยธรรมของโคลเบอร์ก ของนิสิตกายภาพบำบัดไม่มีความสัมพันธ์กับตัวแปรใด แม้ว่าลักษณะคำถามสภาพการณ์สมมติปัญหาทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก เรื่อง The heinz dilemma จะมีลักษณะใกล้เคียงกับนิยามของคุณธรรมจริยธรรม-ก้าวหน้า (Ethics-advanced) ที่เกี่ยวข้องกับการการคิดวิเคราะห์แยกแยะถูกผิดได้ หรือการผดุงไว้ซึ่งความเป็นธรรมและถูกต้อง

เนื่องจากการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมขึ้นอยู่กับระดับสติปัญญา ดังนั้น วิธีการปลูกฝังคุณธรรมจึงต้องสอดคล้องกับพัฒนาการด้านสติปัญญา (อัชรา เอิบสุซลี, 2557) ซึ่งแต่ละช่วงวัยรูปแบบการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมจะมีรูปแบบแตกต่างกัน เช่น ในวัยเด็ก การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมอาจใช้วิธีการเล่านิทานหรือ

การ์ตูนที่มีการเสริมแรงและการลงโทษ และในช่วงวัยรุ่นอาจใช้ตัวแบบทางสังคม เช่น ดารา นักร้อง หรือบุคคลต้นแบบที่เป็นที่รู้จักหรือมีชื่อเสียงเป็นแบบอย่างในทางที่ดี ในขณะที่ช่วงวัยของนิสิตนักศึกษาที่กำลังเปลี่ยนผ่านจากวัยรุ่นเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ถือว่าเป็นช่วงวัยที่สามารถคิดวิเคราะห์เลือกค่านิยมที่เป็นคุณธรรมจริยธรรมที่พึงปรารถนาได้เองโดยผ่านการกระตุ้นหรือการส่งเสริม เช่น จากการศึกษาการจัดการเรียนการสอนด้านคุณธรรมและจริยธรรมของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยที่ผ่านมา พบว่า นิสิตนักศึกษาได้รับการขัดเกลาทางสังคมด้านวัฒนธรรมทางจิตใจในเรื่องของคุณธรรมผ่านช่องทางการสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นหลัก ได้แก่ การสื่อสารกับบิดามารดา ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ และกลุ่มเพื่อน (อุณาวดี คงมั่นวัฒนา, 2538) นอกจากนี้ อาจารย์ในระดับอุดมศึกษาส่วนใหญ่สอดแทรกและเสริมเนื้อหาคุณธรรมจริยธรรมแบบไม่เป็นทางการ หรือไม่มีหัวข้อคุณธรรมจริยธรรมปรากฏอยู่ในแผนการสอน แต่จะใช้รูปแบบการสอนแทรกในชั้นเรียนและในกิจกรรมมากที่สุด ซึ่งการสอนแบบแทรกในเนื้อหาวิชาจะไม่มีรูปแบบที่แน่ชัด แต่จะขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้สอนแต่ละคน และจะประเมินสถานการณ์ความพร้อมของนักศึกษาโดยการสังเกตความเหมาะสมของสิ่งแวดล้อม จังหวะการแทรกเนื้อหาหรือสถานการณ์ที่เหมาะสมก่อน ซึ่งวิธีการสอนแบบสอดแทรกนี้สามารถใช้สอนคุณธรรมจริยธรรมได้ทุกโอกาส (พิเชษฐ รุ่งลาวัลย์, 2550) ซึ่งจะเหมาะสมกับการสอดแทรกเนื้อหาคุณธรรมจริยธรรมในระดับก้าวหน้า เชิงรุก และเป็นเลิศ

ซึ่งการสอนแบบแทรกเสริมน่าจะเกิดประโยชน์มากกว่า เนื่องจากเป็นการสอนแบบไม่ตั้งใจ ยัดเยียดให้กับนิสิต และการสอนควรสอนจากประสบการณ์จริงของอาจารย์โดยการพูดคุย ถ่ายทอดประสบการณ์ รวมถึงการวิเคราะห์ แยกแยะประเด็นทางคุณธรรมจริยธรรมร่วมกับนิสิต (อรุณีย์ พรหมศรี, 2557)

จากข้อมูลความคิดเห็นด้านคุณธรรมจริยธรรมในด้านก้าวหน้า เชิงรุก และเป็นเลิศของนิสิตกายภาพบำบัดที่อยู่ในระดับปานกลางถึงมาก และข้อมูลระดับขั้นพัฒนาการจริยธรรมของ โคลเบอร์ก ที่นิสิตกายภาพบำบัดส่วนใหญ่อยู่ในขั้นที่ 4 ซึ่งเป็นขั้นที่รู้ เคารพ และปฏิบัติตามกฎ และระเบียบของสังคม ดังนั้น ลักษณะการจัดการเรียนการสอนสำหรับนิสิตกายภาพบำบัด มหาวิทยาลัยพะเยา ควรเน้นการเรียนรู้กฎหมายพื้นฐานเพื่อเป็นความรู้สำหรับการเป็นสมาชิก และการมีส่วนร่วมในสังคม นอกจากนี้ การเรียนรู้กฎหมายวิชาชีพกายภาพบำบัด กายภาพบำบัด กายภาพบำบัด และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในวิชาชีพกายภาพบำบัด ก็เป็นสิ่งสำคัญสำหรับการประกอบวิชาชีพในอนาคต เพื่อเป็นการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมด้านจริยธรรม-ก้าวหน้า (Ethics-advanced) นอกจากนี้ การสอดแทรกการอภิปรายหัวข้อหรือสถานการณ์ทางจริยธรรมจะมีความเหมาะสมกับระดับขั้นพัฒนาการจริยธรรมของนิสิต รวมถึงการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรหรือกิจกรรมบริการวิชาการที่เน้นการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในระดับชุมชนและสังคม โดยเฉพาะในนิสิตกายภาพบำบัดขั้นที่สูงขึ้น เพื่อเป็นการกระตุ้น

ให้บัณฑิตคำนึงถึงคุณประโยชน์ที่จะก่อเกิดแก่บุคคลอื่น ชุมชน สังคม และประเทศชาติมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ตามนิยามของคุณธรรมจริยธรรม-เชิงรุก (Ethics-proactive) และคุณธรรมจริยธรรม-เป็นเลิศ (Ethics-excellent) ต่อไป

รายการอ้างอิง

- ชัยณรงค์ ศรีสุข. (2545). *คุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย*. ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
- พิเชษฐ รุ่งลาวัลย์. (2550). *การศึกษาคำความต้องการด้านคุณธรรมจริยธรรมสำหรับหลักสูตรด้านคอมพิวเตอร์ในระดับอุดมศึกษา*. ปริญญาครุศาสตร์อุตสาหกรรมมหาบัณฑิต. ปราชญ์: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.

- สถาพร จำรัสเลิศลักษณ์. (2555). คุณธรรม
จริยธรรม ที่จำเป็นในการอยู่ร่วมกันอย่างมี
ความสุขทั้ง 4 ด้าน ของนักศึกษาสาขาวิชา
เทคโนโลยีอุตสาหกรรม
คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
วารสารวิชาการคุณธรรมความดี, 1(1),
19-35.
- สุรางค์ ไคว่ตระกูล. (2556). จิตวิทยาการศึกษา
(พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรุณีย์ พรหมศรี. (2557). คุณธรรมและจริยธรรม
ของนิสิตกายภาพบำบัด
มหาวิทยาลัยพะเยา. *วารสารวิชาการ
คุณธรรมความดี*, 3(1), 23-34.
- อัชรา เอิบสุขสิริ. (2557). จิตวิทยาสำหรับครู
(พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อุณาวดี คงมั่นวัฒนา. (2538). การสื่อสารกับการ
สังคมประกิตด้านวัฒนธรรมทางจิตใจของ
นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปริญญา
นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Kohlberg, L., & Richard, H. (1977). Moral
development: a review of the theory.
Theory into Practice, 16(2), 53-59.